

Tui ha'ō Kakala ki ha'ō Ngāue (Career) Fatufatu ha'ō kaha'u ngāue Faka'ofa'ofa?

Kumi ngāue mo e ako ngāue 'i Aotearoa

Tertiary Education
Commission
Te Amorangi Mātauranga Matua

Afio mai
Talitali fiefia
Bula
Kam na mauri
Nau mai
Fakaalofa
atu
Ulu tons
Uhufale mai
Noa'ia
Kia orāna

Mālō e lava mai ki he Pacific Work Connect

‘E tokoni atu kiate koe ‘a e Pacific Work Connect ke ke lava ‘o matu‘uaki ‘a e ngaahi faingata‘a ‘i he kumi ‘o ha ngāué.

Ko e ngaahi ngāue ‘i Aotearoa ‘e ki‘i kehe kehe pē meí he feitu‘u na‘á ke ha‘u mei aí, ko ia ‘e ‘iai ‘a e ngaahi fili fakakaukau te ke fakahoko mo e ngaahi faingamālie ki ha toe ako ngaue, hiki‘i ‘oe ‘ilo kiha tu‘unga ma‘olunga pea mo ako lolotonga ‘okú totongi koe.

Te tau ngāue fakataha ke fakalahi ho‘o taukei ke ‘ilo‘i ho‘o ngaahi pōto‘i ngāué, fekumi ki ha ngāue mo teuteu ki he māketi ngāue ‘i Aotearoa ‘o fakafou atu ‘i he ako fakakulupu (group workshop) mo e faiako‘i fakataautaha (one-to-one coaching).

‘Oku ‘ikai ke si‘isi‘i ‘a hotau Pasifiki

‘Oku ‘ikai ke si‘isi‘i ‘a hotau Pasifiki.

‘Oku lahi faufaua ‘a hotau ‘ōsení.

‘Oku mafao atu mei he hahaké ki he hihifó.

Ko e hā ‘a e loloto ‘o e Pasifiki Saute?

lanu mata ngingila ki he lanu pulú ‘o e langí

mo e lanu pulū fakapōpō‘uli ‘o e moaná.

Angiangi ‘a e matangi ‘e faá

‘i he ta‘au ‘o e ngaahi liliu ‘o taimí.

Kakai Pasifiki ‘oua na‘a ngalo

ho ‘ilo‘i‘angá mo e feitu‘u na‘á ke ha‘u mei aí.

Ko hotau ‘apí ‘eni mo e ‘api ‘o ‘etau fanga kuí.

Muimui ki ho lotó

‘oua ‘e fakasi‘isi‘ia ho‘o fakakaukau, laumālie

mo e lotó

he ‘oku ‘ikai si‘isi‘i ‘a hotau Pasifikí.

Faifekau. Mua Strickson Pua, *Matua* © 2006

Ko e fatu ta‘angá, Faifekau. Mua Strickson Pua, na‘a ne faka‘ilonga‘i ‘a e ngāue ma‘ono‘onga ‘a Dr Epeli Hau‘ofa ‘i hono faka‘ai‘ai ‘o e akó ‘i he Pasifiki.

Fakahokohokó

Nofo-Teu

Nau mai haere mai ki Aotearoa, Mālō e lelei, 'oku talitali lelei koe ki Nu'usila ni

Ngāue: Ko e fonongá

Lavame'a 'a e Pasifiki 'i Aotearoa: Fevahevahe'aki 'o 'etau ngaahi talanoá

Fokotu'utu'u ho taukei ngaue

Koe hā ho'o ako na'e fakahoko'?

4

4

5

6

7

8

Toli mo fili

Ngaahi faingamālie 'i Aotearoa: Fekumi ki ha ngāue pe ako ngāue

Ngaahi founga ki hono ma'u 'o ha ngāue taimi kakato

Ako ngaue mo e fakalalakala'i 'oe 'ilo he ngaue'anga'

Fekumi ki he ma'u'anga ngāue 'i Aotearoa

Ko fē teke kumi ngāue

Ko hai 'oku kau ki ho'o ngaahi netiueká (networks)?

Fakafehokotaki ki ho'o ngaahi netiueká

Teuteu'i 'o ha ki'i fakamatala ke tu'uaki atu 'aki koe

12

12

13

14

16

18

20

22

23

Tui

Teuteu ki he ngāue 'i Aotearoa

Teuteu ki hao faka'eke'eke (interview)

26

26

28

Luva

Ko hono to e vakavakai'i 'o ho Kakalá

34

34

Ngaahi fale'i fakalahi: Ngāue'aki 'a e fakamatala fakatekinolosia

Ngaahi Leá mo Honau 'Uhingá

Ngaahi kautaha 'oku 'i ai 'enau ngaahi nāunau 'aonga ke tokoni atu ki ho'o kumi ngāué

36

37

38

Nofo-Teu

Nau mai haere mai
ki Aotearoa
Mālō e lelei, 'oku talitali
lelei koe ki Nu'usilá ni

'Oku mātu'aki faka'apa'apa'i 'e he kakai Pasifiki 'a e tangata'i fonuá mo honau tu'unga ko e 'uluaki kakai kinautolu 'o Aotearoa. 'Oku 'i ai 'a e fekau'aki fakahisitōlia 'a e kakai Maulí mo e kakai Pasifiki 'i honau tala tukufakaholó, kainga vāofi mo e tui tatau 'oku ne faka-fā'ūtaha 'enau feohi 'i Aotearoa he ngaahi 'aho ni.

'Oku faka'ilonga'i mo poupou'i 'e he kakai Pasifiki 'a e Talite 'o Waitangi ko e fakava'e ia ki he vā fekau'aki mo e tangata'i fonuá.

'Oku fakamahu'inga'i 'e he Pacific Work Connect 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ko 'eni 'o e talité 'i he 'emau ngāue mo koé mo ho fāmilí.

Kau mai

'Oku mau fakamahu'inga'i 'a ho'o tānaki mai mo faka'apa'apa'i koe 'i ho'o tatakí 'a ho'o fononga fakangāué.

Fengāue'aki Fakataha (Partnership)

'Oku mau fakamahu'inga'i 'a e mālohi 'o e ngāue fakakolo fakatahá(village collective), ho ngaahi fāmilí mo e ngaahi sēvesi fakakomiuniti kehé.

Malu'i

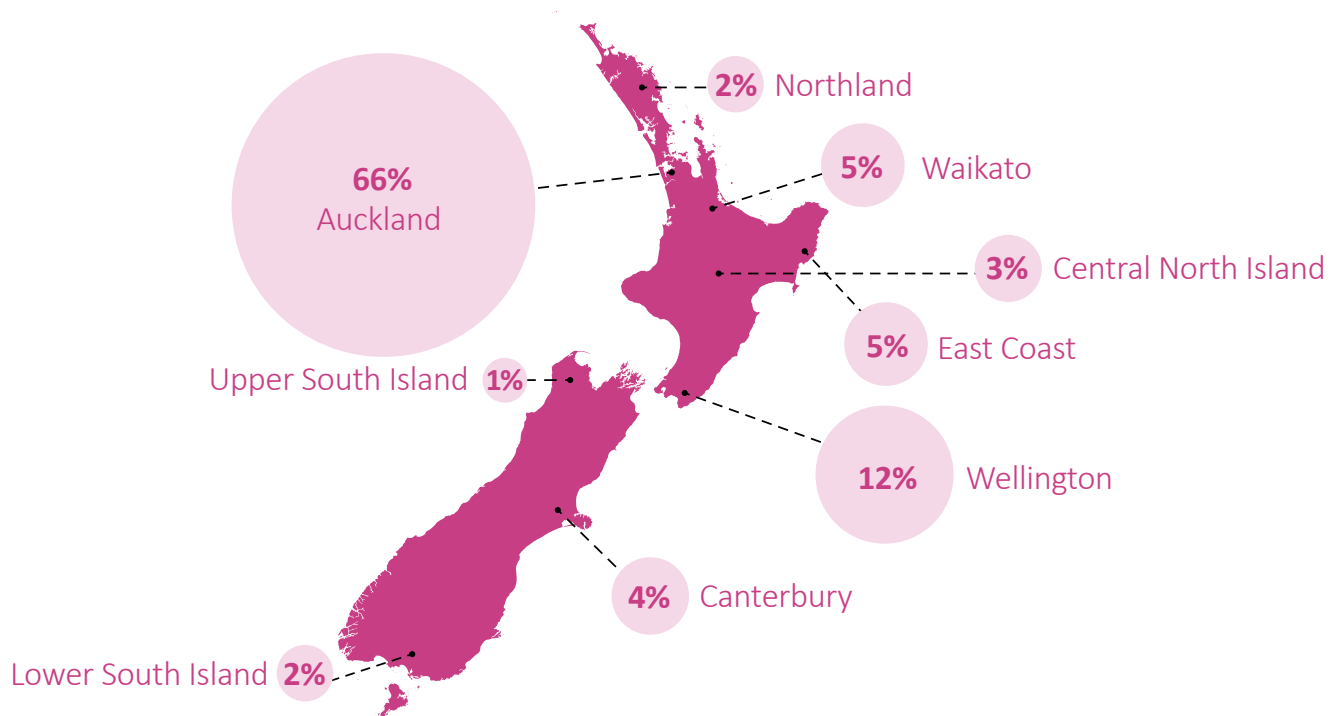
'Okú mau faka'apa'apa'i mo malu'i 'a e molumalu 'o e talanoá.

Ngāue: Ko e fonongá

Ko ngā tangata moutere mātou katoa o Te Moananui a Kiwa Ko e kakai kotoa kitautolu 'o e Pasifikí

Kuo folaua 'e he kakai Pasifikí 'a e ngaahi fonua 'o e Pasifikí 'i he ngaahi to'u tangata lahi. Ko e tū'uta 'i Aotearoa 'okú ne 'omai ai ha ngaahi pole mo e ngaahi faingamālie. 'Oku fiema'u ha taimi ke fokotu'u ma'u ai koe mo ho fāmilí 'i ha fonua fo'ou.

Ko fē 'a e feitu'u 'oku nofo ai 'a e kakai Pasifikí 'i Aotearoa?

Pēseti 'o e kakai Pasifikí

Kia tae ma te meitaki ē te 'au
Ke malu mo melino 'a e tū'uta maí
Ko e palōveape mei he 'Otumotu Kuki (Cook Islands)

Lavame'a 'a e Pasifiki 'i Aotearoa: Fevahevahe'aki 'o 'etau ngaahi talanoa

Viliami

'Okú ou 'ofa ki Tonga, tautau tefito ki he ngaahi tō'onga mo'ui 'i motú, ka 'oku mahu'inga ke ma'u 'a e kaha'u lelei taha 'e ala lavá ma'a 'eku fānaú. Na'á ku 'ilo'i kuo pau ia ke u kamata 'a e fekumi ki ha ngaahi faingamālie ke fakatoka ha fakava'e ma'a 'eku fānaú, 'a ia ko e 'uhinga taupotu ia ne u hiki fonua mai ai ki heni.

Ko e hiki mai na'e hoko ia ko e me'a lahi ki he 'eku fakakaukaú mo e a'usia fakaesinó, ka na'á ku 'ilo'i pē 'e lahi pē 'a e ngaahi poupu te mau ma'u mei he fāmilí.

Ko e 'ikai ke u ngāue na'e lahi ai hoku taimi ke u ngāue 'ofa (volunteer) ai ki he siasí. Ko e taha 'o e ngaahi me'a 'okú ou sai'ia 'aupito ai 'i he 'eku mo'ui ko e ngāue 'ofá pea 'okú ou tui na'á ne tofa ai 'a e halafononga ki he 'eku ngāue 'i he taimi ní.

Falaniko

'I he taimi na'á ku kamata ai 'i he polokalama Pacific Work Connect na'á ku toki 'osi pē mei he ako 'i he kolisí 'i Ha'amoá pea ma hiki mai leva mo 'eku fa'eé ki Nu'usilá ni.

Na'e tokoni'i au 'e he polokalamá ni ke fakatupulekina 'eku ongo'i loto lahi, faka'ata lahi'i 'o 'eku ngaahi pōto'i ngāue mo e ngaahi a'usia na'e ma'u 'i Ha'amoá pea mo fakahaa'i mai kiate au 'a e founa teu lava ai 'o ngāue'aki 'a e ngaahi pōto'i ko iá 'i NZ.

Na'e tokoni'i au 'e he kau ngāue fale'í (consultants) 'o fakafehokotaki au ki ha ako komipiuta pea nau tokoni'i ai 'a hono ma'u mai 'o 'eku komipiuta to'oto'o (laptop) pea fakahoko mo e 'initaneti 'i 'api. Neu ngāue'aki 'a e ngaahi 'ilo na'á nau ako'i au ki ai ke ma'u ai 'a 'eku ngāue pea 'i he taimi ní 'okú ou ngāue ki he kautaha ngaohi koloa (manufacturing).

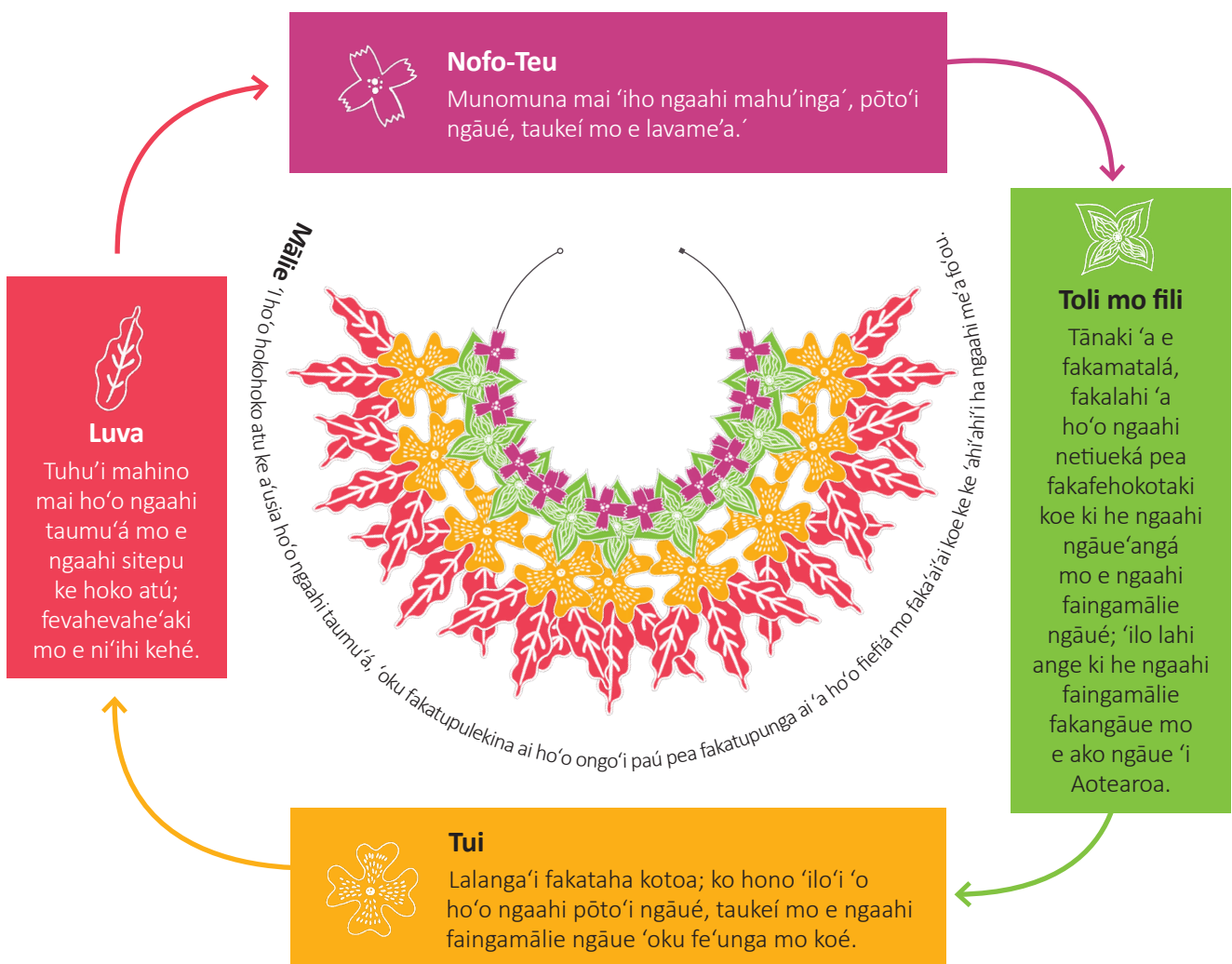

Fokotu'utu'u ho taukei ngaue

Koe 'iai koe' 'a e palani' 'e tokoni ia kia koe kihe fa'u ho'o ngaahi fakakaukau kihe ngāue' moe ako ngaue' ke ne matatali ha ngaahi faingata'a pē, mo ke siotaha pe ke fakahoko 'a ho'o fiema'u' moe halafononga 'oku ke fie fou ai'.

'Oku mau ngāue'aki 'a e fa'unga 'o e Kakalá (Konai Helu Thaman) ke tokonia 'aki 'a ho'o fononga fakangāue 'i Aotearoa. Ko hono ngāue'aki 'o e ngaahi tu'unga kotoa 'o e Kakalá 'oku tokoni'i ai koe ke ke 'ilo'i 'a e tu'unga 'oku ke 'i ai 'i he taimi ní pea mo e tu'unga 'oku fiema'u ke ke a'usiá.

Ko e fokotu'utu'u 'o ha palani 'oku hangē ia ko hono tui 'o ha Kakala, 'a ia 'oku tui fakataha 'aki 'a e ngaahi tu'unga koení.

Tokoni: Ko e hā 'a e halanga fakangāue (career)?

'Oku fakataha'i mai 'e he halanga fakangāue 'a e ngaahi taukei 'a ha tokotaha 'i he kotoa 'o 'ene mo'uí – mo'uí 'a e fāmilí, ngaahi kaungāme'á, ngaahi ngāue 'i he komiunitií, ngaahi fili ki he mālōlō 'eve'evá, ngāue mo e akó. 'Oku hanga 'e he ngaahi a'usia ko'eni 'o fatu 'a e ngaahi tefito'i me'a 'oku fakamahu'inga'i 'e ha tokotaha pea tokoni'i kinautolu ke nau ma'u atu ha ngaahi pōto'i fo'ou.

Koe hā ho'o ako na'e fakahoko'?

‘I he konga ko’eni te mau fekumi ai ki he ngaahi pōto’i ngāue mo e ngaahi a’usia ‘okú ke ha’u mo ia ki Aotearoa.

Lakanga:

Lakanga:

Lakanga:

Fonua:

Fonua:

Fonua:

Ngaahi fatongia:

Ngaahi fatongia:

Ngaahi fatongia:

Fakahā mai kiate kimautolu fekau’aki mo e ngaahi ngāue kehekehe na’a ke fakahoko ‘i ho fāmilí, komiunití mo e ngaahi ngāue’angá.

Ko e konga ko 'ení 'okú ne vakai'i 'a e me'a 'okú ke ma'ú mo e me'a 'oku fiema'u ke ke ngāue ai 'i Aotearoa. 'I he taimi 'oku fai ai ha kumi ngāue 'i Aotearoa 'oku lelei ke mahino'i 'a e ngaahi pōto'i ngāue mo e ngaahi talēniti te ke 'omai ki ha ngāue.

Lakanga:

Lakanga:

Lakanga:

Fonua:

Fonua:

Fonua:

Ngaahi fatongia:

Ngaahi fatongia:

Ngaahi fatongia:

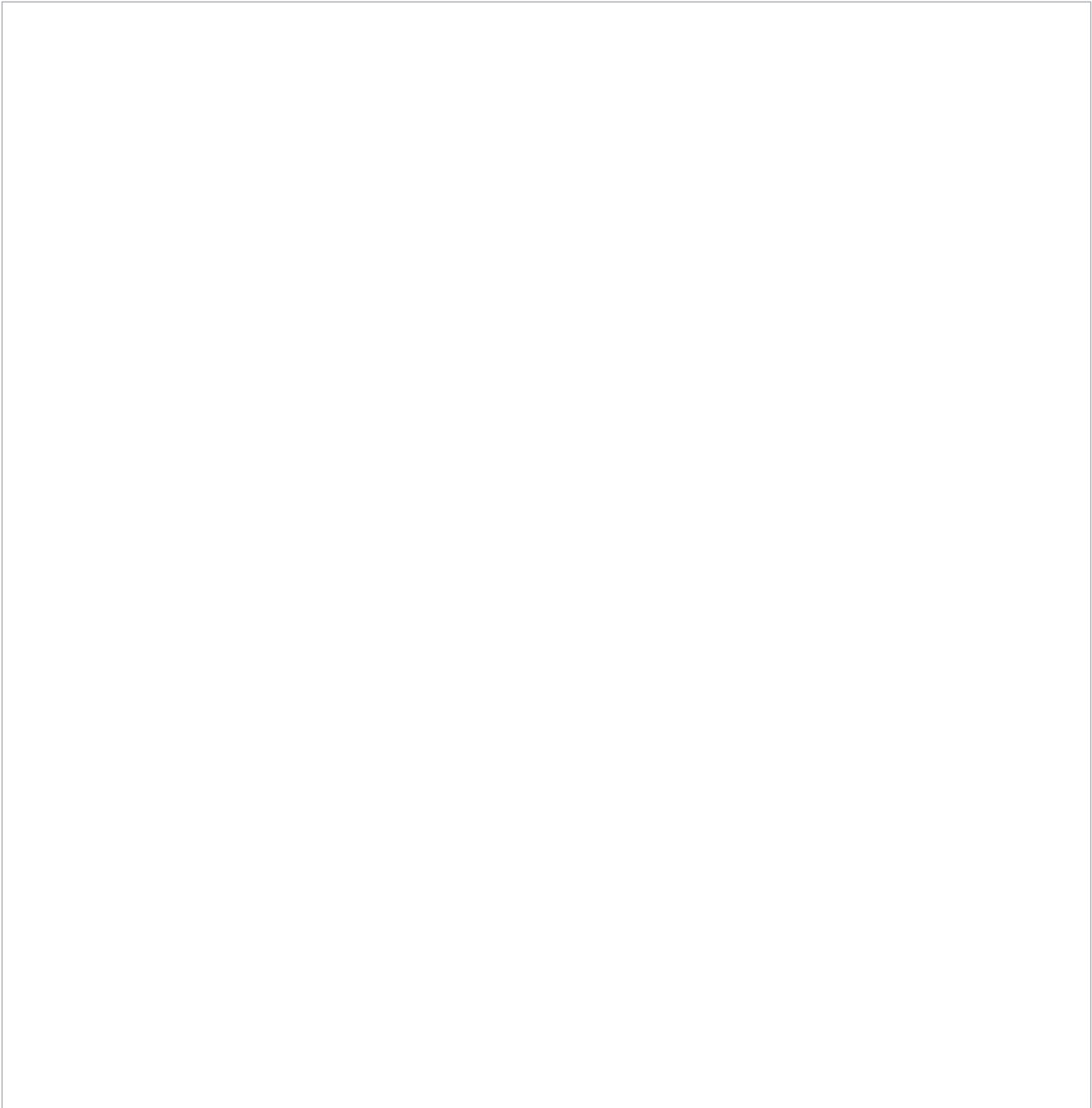

'Oku kau ki heni 'a e ngāue totongi pe ta'etotongi, 'o hangē ko e:

- tokanga'i 'o e fānau pe kāingá,
- ngāue 'ofa 'i he siasí,
- faiako 'i ho'o timi 'akapulú,
- ngāue 'i ha feitu'u talitali 'o e kau 'eve'evá,
- langa 'o ha fale 'i ho komiunití,
- faiako,
- tauhi 'o ha ni'ihiki kehe,
- neesi,
- ngaahi fatongia 'i he pule'angá pe
- ngaahi ngāue fekau'aki mo e toutaí.

Ngaahi Nouti

Si'i pe kae hā

Ko e ki'i motu si'isi'i
kimautolu, ka 'okú mau kei
fu'u lelei 'aupito

Palōveape mei Tonga

Toli mo fili

Ngaahi faingamālie ‘i Aotearoa: Fekumi ki ha ngāue pe ako ngāue

Leaongo

‘I Tongá na‘á ku hoko ko ha ‘Ofisa Polisi. ‘I he ta‘u ‘e tolu fakamuimui taha ‘o ‘eku ‘Ofisa Polisi na‘á ku hoko ai ko e ‘Ofisa Poloseki (Project Officer) ‘o pule‘i mo fakahoko ‘a e ngāue ki he pa‘anga na‘e foaki mai mei NZ mo ‘Aositelēlia ki he Potungāue Polisi ‘a Tonga.

Na‘á ku loto leva ke u hiki mai ki Nu‘usilá ni koe‘uhí ko e ako ‘a hoku fohá. Na‘á ku ‘i heni ‘i he ta‘u ‘e ua pea na‘e ‘ikai teu ‘ilo pe ko e fē ha feitu‘u teu ma‘u mei ai ha tokoni. Na‘á ku ‘ilo‘i ‘okú ou fie ngāue ‘i he sekitoa fakasōsialé, ke tokoni ki he kakai ‘o hangē ko ia na‘á ku fai ‘i he lolotonga ‘o ‘eku ‘Ofisa Polisi ‘i Tongá ka na‘e ‘ikai te u ‘ilo‘i pe ko e fē ha feitu‘u te u kamata aí.

‘I he ‘eku fakamo‘oni kei kau ki he Fehokotaki Ngāue Pasifiki na‘á nau tokoni‘i au ke fakalelei‘i ‘eku CV ki he ngaahi tu‘unga ‘oku fiema‘u ‘i Nu‘usilá ni. Na‘á nau huluhulu mai ‘a hoku halá ‘i he ngaahi ako (workshops) mo e fale‘i pea mo e ‘i ai ha tokotaha ngāue fakahinohino ke ma kaungā fononga ‘i he konga kotoa ‘o e polokalamá. Ko e me‘a mahu‘inga tahá ko e ‘ikai ke nau mavahe atu meiate au, ‘okú nau muimui‘i mo tokanga‘i ‘a ‘eku fonongá, mo faka‘ai‘ai au keu nga‘unu pē ki mu‘a.

Na‘á nau tokoni‘i au ke u ngāue ‘ofa ‘i ha ngāue‘anga fale‘i ki he pa‘angá ‘a ia na‘e ma‘u ai ‘a ‘eku taukei ngāue ‘i NZ pea to e lelei ange foki ‘a ‘eku ‘ilo fekau‘aki mo e pōto‘i ‘i hono tokanga‘i ‘o e pa‘angá.

Na‘á ku manako ‘i he ‘eku ngāue ‘ofá, na‘e tokoni ia kiate au keu ma‘u ‘a ‘eku ngāue totongi ‘i he ‘aho ní. ‘Okú ou ngāue ki he kautaha ngoue vesitapolo mo e fua‘i ‘akau (horticultural) ko ha tokotaha ngāue ‘i he ‘ōfisi pea mo to e ngāue foki ‘i he faama fua‘i‘akau. ‘I he konga ‘o ‘eku ngāue ‘oku fakangofua ai au ‘e he ‘eku ngāue‘angá keu tokoni‘i ‘a e kau ngāue ‘i he ‘enau ‘ilo ki hono tokanga‘i ‘o ‘enau pa‘angá. ‘Okú ou fakatokanga‘i pē ko e kakai Pasifiki ‘okú ou ngāue mo kinautolú ‘oku ‘i ai ‘enau taukei, mālohi fakaesino mo e ivi ke fakahoko ‘a e ngāue kā ‘okú nau fiema‘u ha tokoni ki hono mapule‘i ‘o ‘enau pa‘angá. ‘I hono ngāue‘aki ‘o ‘eku ngaahi ‘ilo fo‘ou ki he fakapatiseti ‘o e pa‘angá na‘á ku ‘ilo‘i ai te u lava ‘o tokoni‘i kinautou ke nau mapule‘i ‘enau pa‘anga ‘aki ha ngaahi pōto‘i fakapatiseti lelei.

Ngaahi founnga ki hono ma'u 'o ha ngāue taimi kakato

‘Oku lahi ‘a e ngaahi faingamālie ki hono ma'u 'o ha ngāue pe ako ngāue ki ha to e kaha'u ngāue 'oku lelei angé. Ko e ngaahi ngāue kehekehe ko eni 'e lava ai ke ma'u ha ngāue taimi kakato pe ha ngāue 'okú ke loto ki ai.

Ngāue 'ofa

Ko e ngāue 'ofa 'oku ta'etotongi ka 'oku tokoni atu ia kiate koe ke ma'u ai ha'o taukei ngāue 'i Aotearoa. 'E to e tokoni atu foki kiate koe ke ke ako mo ngāue'aki ha ngaahi pōto'i ngāue fo'ou mo kehekehe.

Ngāue fakataimí

Ko e ngāue fakataimí 'oku meimei ko e ngāue tu'o taha pē pe hokohoko atu ka 'oku 'ikai ke tu'uma'u pea ko e ngāue 'oku totongi. 'Oku 'ikai fakapapau'i 'a e ngaahi houa ngāue, 'ikai hokohoko 'a e ngāue pea 'ikai ke hokohoko atu ha 'amanaki ia ki ha ngāue pau.

Ngāue fakakonitulekí

Ko e ngāue fakakonitulekí 'oku meimei tatau pē mo e ngāue fakataimí, ka 'oku fa'a 'i ai 'a e konituleki ke fakahoko 'aki ha fo'i ngāue pau 'i ha taimi tukupau. Ko e kau ngāue fakakonitulekí 'okú nau ngāue pē ma'a kinautolu (self-employed) pea nau ma'u 'enau pa'anga hūma'i 'i he 'enau 'oatu 'a e tohi mo'ua ki he 'enau ngaahi sēvesí.

Ngāue fakataimi paú

Ko e ngāue fakataimi paú ko e ngāue fakataimi pē ia pea 'oku 'i ai 'a e 'aho kuo tuhu'i pau ke ngata ai.

Ngāue fakafaha'i ta'ú

Ko e ngāue fakafaha'i ta'ú 'oku fa'a hoko pe ia ko ha fa'ahinga ngāue fakataimi pau pea 'oku fakahoko pe ia 'i he ngaahi taimi pau 'o e ta'ú pea 'osi pe 'i he ngata 'o e faha'i ta'u ko iá. 'Oku lahi 'a e ngāue 'oku tatau mo 'eni 'i he ngaahi ngāue ki he vaotātaá, ngaahi faamá, faama vesitapoló mo e fua'i 'akaú mo e taki mamatá 'i Aotearoa.

Ngāue pē ma'a kinautolú

Ko e ngāue pē ma'a kinautolú 'oku kau ki ai 'a e ngāue fakakonituleki ki he ngaahi kautaha kehekehe pe ko e pisinisi 'oku fakalele pē 'e kita pea malava ke fakangāue'i ai ha kakai kehe. 'Oku lahi 'a e ngaahi ngāue pehé ni 'i Aotearoa 'i he ngaahi ngāue'anga kehekehe mo e fa'ahinga ngāue kehekehe.

Ngāue taimi kakato mo e ngāue kongā taimi

Ko e ngāue taimi kakató mo e ngāue kongā taimí 'oku 'ikai ke fokotu'u pau ha taimi ia ke ngata ki ai pea 'oku 'oange leva ai ki he kau ngāue 'a e ngaahi totonu mo e ngaahi fatongia fakangāue kakato.

Ngāue taimi kakató

Ko e ngāue taimi kakató 'oku 'uhinga ia 'i Aotearoa ki ha ngāue 'okú ke ngāue ai 'o 'ikai to e si'i hifo 'i he houa 'e 30 pe toe lahi ange he uike.

Ngāue kongā taimí

Koe ngāue ta'e taimi kakato' 'oku 'uhinga ia 'e ngaue ha tokotaha 'ihe ngaahi houa tukupau he uike takitaha. 'E fetō'aki pe mei he ngaahi houa si'isi'i 'o a'u hake kihe houa 'e 30 faka uike.

Ako ngaue mo e fakalalakaka'i 'o e 'ilo he ngaue'anga'

'Oku lahi 'a e ngaahi founa ke ako ki ha ngaahi pōto'i ngāue fo'ou pe fakalalakaka 'i ho'o ngāue. Ko e halanga fakaakó mo e ako ngāué 'oku 'oatu ai kiate koe 'a e ngaahi pōto'i ngāue ke ke a'u 'aki ki ha halanga ngāue vēkeveke mo fo'ou.

Te ke lava 'o ako 'i he 'initaneti ki ha ngaahi tu'unga fakaako 'oku fakatokanga'i fakafonua, 'i ha lokiako pē 'i he ngāue pea te ke lava 'o ma'u atu ai ha'o vahe lolotonga ho'o akó.

'Oku lahi 'a e ngaahi faingamālie ki he akó mo e fakalalakaka 'o e pōto'i ngāue, hangē ko e:

Ako 'i he lolotonga 'o e ngāue

'Oku ako 'a e kau ngāue 'i he lolotonga pē 'enau ngāue pea 'i ha ngaahi founa kehekehe mei he ngaahi koosi nounou, ako ngāue 'i he fale ngāue, mo e ngaahi aleapau ki he ako ngāue 'i ha ngāue'anga (apprenticeships) mo e fale'i (coaching). Ko e ngaahi kautaha 'e ni'ihi 'oku nau fakalele 'a e ngaahi koosi nounou ki he laukonga, fika mo e mo'ui lelei mo e malú pea 'oku lava pē ke fakahoko 'i he ngāue'angá.

Ako lolotonga 'a e ngāue

Na'e ngāue leipa 'a Tevita 'i he langá pea na'á ne fiema'u ha halanga fakangāue lōlōa 'i he ngaue'anga pehe ní.

Fakafou atu 'i he 'ene ngāue'angá na'á ne fai ai ha koosi ko e Site Safe, ako ki he mo'ui lelei mo e malú pea mo e koosi ki he 'uluaki tokoní (first aid).

'I he 'osi 'a e ta'u 'e ua na'e 'oange leva 'e he ngāue'anga 'a Tevita ha aleapau ke ako ngāue 'i he ngāue'angá ke ne hoko ai ko ha tokotaha langa.

'I he 'osi 'a e ta'u 'e tolu 'o e ako konga taimí mo e aleapau ke ako ngāue 'i he ngāue'angá na'á ne hoko leva ko e tokotaha langa.

Fakalelei'i 'o e tu'unga pōto'i ngāue

Ko 'Eleni ko ha fa'e mo e tokotaha tauhi pea ne tauhi mo tokoni'i 'e ne fānaú mo e ongo kuí.

Na'e ma'u 'e 'Eleni ha ngāue konga taimi ko ha tokoni tauhi 'i ha fale tauhi ki he kau toulekeleká. Na'á ne to e lava foki 'o fai ha ako ki he Setifikeiti 'i he Mo'ui Lelei mo e Mo'ui Ola Lelei (Certificate in Health and Wellbeing).

Na'á ne fu'u fiefia 'aupito 'i he 'ene akó mo e ngāue ka na'á ne fiema'u kene fakahoko ha me'a 'oku lahi angé ke tokoni'i 'aki 'ene kau mahakí. Na'e fakakaukau leva 'a 'Eleni ke ako taimi kakato ke ma'u hano faka'ilonga fakaako 'i he neesí.

Na'a ne hoko ko e neesi 'i he komiuniti.

Toto hau tokiga nei, aua na tupulaga e fai mai

Tō ha tenga 'i he 'ahó ni, ma'á hotau ngaahi to'utangata 'i he kaha'ú paloveape Tokelau

Kau taimi kakato atu ki ha koosi/polokalama

‘Oku ako ‘a e kakai ‘i he ‘enau ma‘u ako ‘i ha feitu‘u ‘oku fakahoko ai ha ako hangē ko e ‘univesiti, politeki pe ako kuo fokotu‘u fakatautaha (PTE). ‘Oku taimi kehekehe ‘a e lōloa ‘o e ngaahi koosi ‘o kamata mei ha uike ‘e ono ‘o a‘u ki he ta‘u ‘e tolu pea ‘e lava pē ke fakahoko ‘i he lokiakó, ‘initaneti, ako konga taimi pe taimi kakato.

‘I he fakakaukau ki he ako ngāue pe fakalahi ‘e pōto‘i ngāué, ‘e lelei ke ‘i ai ha palani. Ko e ngaahi fehu‘i eni ke fakakaukau ki ai kimu‘a pea toki faitu‘utu‘uni fekau‘aki mo ha ako ngāué mo e akó.

1

Ko e hā ‘a e me‘a ‘okú ou fie ako ki ai?

Lau heni fekau‘aki mo e ngaahi me‘a ke fili mei ai (options) ki he akó:

careers.govt.nz/plan-your-career/find-out-about-study-and-training-options

2

Ko fē ‘a e feitu‘u te u ako aí?

Fekumi ki he ngaahi koosi mo e ngaahi kautaha ‘oku nau fakahoko ‘a e akó:

careers.govt.nz/courses

3

Ko e hā ‘a e me‘a ‘oku fiema‘u kau toki lava ‘o kamata ‘eku akó?

Vakai‘i ‘a e ngaahi fiema‘u ‘a e ngaahi kautaha ‘okú nau fakahoko ‘a e akó ki he hū angé – eg, ‘E kei ‘iai pē ‘a e fiema‘u ke ke fakakakato ‘a e ako kihe first aid pē ko ha‘o taukei lahi kihe ngāue‘aki ‘o e komipoiutá.

4

‘Oku fiha hono totongi pea ko e hā ‘a e founga ke u totongi ‘aki ia?

Lau ‘i heni fekau‘aki mo e ngaahi totongi mo e ngaahi founga ki hono fakapa‘angá:

careers.govt.nz/courses/funding-study-and-training/what-study-costs-and-how-to-fund-it

Tokoni: Vahe lolotonga ho‘o akó

Ki he fakamatala fekau‘aki mo e ngaahi alepau ke ako ngāue ‘i ha ngāue‘angá mo e vahe lolotonga ho‘o ako, vakai‘i ‘a e

www.careers.govt.nz/courses/find-out-about-study-and-training-options/

Fekumi ki he ma'u'anga ngāue 'i Aotearoa

'Oku lahi 'a e ngaahi founga 'e lava ke ke ma'u atu ai ha ngaahi fakamatala fekau'aki mo e ngaahi ngāue kehekehe 'i Aotearoa pea mo e ngaahi me'a 'e ala fiema'u kiate koe ka ke ngāue 'i he tafa'aki ko iá.

Vakai ki he ngaahi ngāue kuó ke 'osi lava 'o fakahoko 'i he kuohilí pe ngaahi ngāue 'okú ke fie fakahoko 'i he kaha'ú.

Fakafonu 'a e ngaahi fakamatala ko 'ení fekau'aki mo e ngaahi ngāue 'okú ke manako aí mei he careers.govt.nz/jobs-database

Building and Construction Manager
Kaiwhakahaere Hanga Whare

Alternative titles for this job

Building and construction managers plan, control and co-ordinate civil engineering or building projects, and the resources and people involved.

Pay Building and construction managers usually earn \$80k-\$170k per year <small>Source: Hays, 2017</small>	Job opportunities Demand for building and construction managers is good due to a shortage of workers.	Length of training 2-4 2-4 years of training usually required.
---	---	--

Industry: Construction

Vocational Pathways: More
Construction and infrastructure

Fakamatala fekau'aki mo e ngāué

Hingoa 'o e ngāué

'Oku fiha 'a e vāhenga ki ai?

Lōloa 'o e ako ngāué?

Ngaahi makatu'unga fakangāué

Ngaahi fiema'u ki he hū ki aí

Fakamatala fekau'aki mo e ngāué

Hingoa 'o e ngāué

'Oku fiha 'a e vāhenga ki ai?

Lōloa 'o e ako ngāué?

Ngaahi makatu'unga fakangāué

Ngaahi fiema'u ki he hū ki aí

Fakamatala fekau'aki mo e ngāue

Hingoa 'o e ngāue

'Oku fiha 'a e vāhenga ki ai?

Lōloa 'o e ako ngāue?

Ngaahi makatu'unga fakangāue

Ngaahi fiema'u ki he hū ki aí

Fakamatala fekau'aki mo e ngāue

Hingoa 'o e ngāue

'Oku fiha 'a e vāhenga ki ai?

Lōloa 'o e ako ngāue?

Ngaahi makatu'unga fakangāue

Ngaahi fiema'u ki he hū ki aí

Fakakukau ki he ngāue 'okú ke fiema'ú

Kimu'a 'i he kumi ngāue, fakakaukau ki he ngaahi fatongia 'okú ke fiema'ú. Ko ho'o 'ilo'i pē 'a e fatongia 'okú ke fiema'ú, 'eke kiate koe 'a e ngaahi me'a ko'eni:

1. Ko e hā 'a e ngaahi pōto'i ngāue, 'ilo mo e ngaahi a'usia 'oku fiema'ú?
2. Ko e hā 'a e ngaahi lavame'a 'i he akó pe ngaahi setifikeiti 'oku fiema'ú?
eg, laiseni faka'uli, setifikeii 'uluaki tokoni
3. Ko e hā 'a e ngaahi pōto'i fakafo'ituitui 'oku fiema'ú?
4. Ko e hā 'a e ngaahi makatu'unga fakangāue – te u 'i fale pe 'i tu'a, 'i ha fale ngāue (factory) pe 'ofisi, pea 'e fiema'ú ke u fononga holó?

Ko fē teke kumi ngāue kiai'

Toe hiki fakalahi hifo 'a e ngaahi uepisaiti mo e 'ū ngāue'anga teke ma'u ai ha faingamālie ngāue

Ngaahi uepisaiti ma'u'anga ngāue

Hangē 'oku hā 'i lalō':

*Ngaahi ngāue 'a e kautaha Trade Me
Kautaha (Seek)*

www.trademe.co.nz/jobs

www.seek.co.nz

Koe Pule'anga, kosilio fakakolo mo e ngaahi uepisaiti 'a e ngaahi kautaha ngāue'anga lalahí (industry)

Hangē koia 'oku hā 'i lalō':

Koe Pule'anga Nu'u Silá

jobs.govt.nz

Ngaahi uepisaiti 'a e Kosilio fakavahe'

wellington.govt.nz/your-council/careers

Metia fakasōsialé

Ngaahi fakatātaá:

Facebook

www.facebook.com

LinkedIn

www.linkedin.com

Ngaahi makasini ki he ngāue fakapolofesinalé pea mo e ngaahi ngāue'anga lalahí

Ngaahi fakatātaá:

Kāsete ki he Akó

gazette.education.govt.nz/vacancies

Trade Jobs NZ

www.tradejobsnz.co.nz

Ngaahi kautaha tu'uaki ngāue
Ngaahi fakatātaá:

Labourforce NZ

www.labourforce.co.nz

Ngaahi kaungāme'á mo e fāmilí, kau ai 'a ho siasí mo e komiunití

Ngaahi faka'ali'ali ngāue mo e ngaahi feohi'anga lalahí (events)

Tokoni ki he kumi ngāue 'i Aotearoa

Ko e ngaahi ngāue 'e ni'ihí 'oku tu'uaki atu 'i he ngaahi uepisaití, mītia fakasosialé pe 'i he ngaahi nusipepá. Te ke lava foki 'o ma'u 'eni 'aki ha'o fetu'utaki atu ki he ngaahi kautaha tu'uaki ngāue (recruitment agencies). Ko e founa anga maheni eni ki he kumi ngāue.

Neongo ení ko e 70% 'o e ngaahi lakanga 'oku 'ataá 'e 'ikai ke fa'a tu'uaki atu ia. Ko e ngaahi lakanga ia ko'eni 'oku fakangāue'i pē ki ai 'e he ngaahi ngāue'angá 'a e ni'ihí mei he 'enau ngaahi netiueká pea mo kinautoku 'okú nau 'ilo'í.

'Oku sai'ia 'a e ngaahi ngāue'angá ia kenau kumi ha kau ngāue fo'ou 'o fakafou 'i he:

- fakafeohi mo e kakai 'okú nau 'ilo 'i he ngāue'angá pe fakasosiale
- talanoa mo 'enau kau ngāue lolotongá
- vakai'í 'a e ngaahi fakamatala fakangāue 'i he 'initaneti

'A ia 'oku fekau'aki eni mo e kakai 'okú ke 'ilo'í pea mo kinautolu 'oku 'i ho'o netiueká! 'Oku 'iloa eni ko e māketi fakapulipuli fakangāue 'i Aotearoa.

Ko hai 'oku kau ki ho'o ngaahi netiueká (networks)?

'Oku fekau'aki 'a e netiueká mo e lalanga 'o e ngaahi vā fengāue'aki mo e ngaahi fakafehokotaki mo e kakai 'okú ke falala ki ai. Ke fokotu'u ha'o netiueka pē 'a'au 'oku fiema'ú ke ke fa'u ha'o ngaahi vā fengāue'aki pea mou talanoa fekau'aki mo e ngāue 'okú ke fiema'ú mo ho ngaahi kaungāme'á, kāingá, kaungā ngāue mo e ngaahi pisinisi kehekehe 'okú ke fehokotaki mo iá.

Ko hai 'oku kau ki ho'o ngaahi netiueká (networks)?

Tohi 'i he ngaahi kongá 'oku faka'atā atu 'i laló 'a e kakai 'okú ke 'ilo'i 'i he tafa'aki kotoa pē.

Kakai 'i hoku...

Kāingá

Hingoa

Koe hā 'enau ngāue'

Kulupu 'o e ngaahi kaungāme'á

Hingoa

Koe hā 'enau ngāue'

Siasí

Hingoa

Koe hā 'enau ngāue'

O le fuata ma lona lou

Fakavala'i ho'o ngaahi lea. 'A ia, lea tokanga mo faka'apa'apa

Palōveape mei Ha'amoā

Ngaahi kalapu sipotí

Hingoa

Koe hā 'enau ngāue'

Ngāue

Hingoa

Koe hā 'enau ngāue'

Ngaahi kulpu 'i he komiunití

Hingoa

Koe hā 'enau ngāue'

Ngāue 'ofa

Hingoa

Koe hā 'enau ngāue'

Fakafehokotaki ki ho'o ngaahi netiueká

'Ahi'ahi'i ho'o ngaahi pōto'i fakanetiueká

'E tokoni atu 'a e pōto'i fakanetiueká ke ke a'u atu 'aki ki he māketi ki he ngaahi lakanga 'oku 'ikai fa'a tu'uaki atu.

'Oku lahi 'a e ngaahi founga ke ke fakafehokotaki 'akí. Te ke lava 'o:

Fakahā atu ki ho ngaahi kaungāme'á mo e kāingá 'okú ke kumi ngāue

Kau atu ki ha kautaha fakapolofesinale 'i ho mala'e ngāué

Ngaahi kautaha fakatotolo 'okú ke sai'ia ai

Talanoa mo ha taha 'i he ngaahi ngāue'aga lalahi/ngāue 'oku ke sai'ia ai

'Alu ki ha ngaahi fakafeohi mo ha ngaahi me'a 'oku hoko 'i he ngaahi ngāue'anga lalahi

'Alu ki he ngaahi faka'ali'ali ngāué

Fakafehokotaki mo e ngaahi kautaha 'i he mītia fakasōsialé

Kau atu ki he ngaahi fehokotaki fakapolofesinale, hangē ko e LinkedIn

Tokoni

1. Kimu'a pea ke fakafehokotaki mo ha kakai 'ahi'ahi'i ha'o talanoa fekau'aki mo e ngaahi ngāue 'okú ke kumi ki ai.
2. Teuteu'i ha ki'i lea nounou ke fakafe'iloaki atu 'aki koe mo ho'o ngaahi taukei.

Teuteu'i 'o ha ki'i fakamatala ke tu'uaki atu 'aki koe

Talanoa fekau'aki mo ho'o ngaahi poto'i ngāue mo e taukei

Tu'uaki atu 'o koé

Ko hoku hingoá ko Eseta

'Okú ou ou lolotonga ako ki he Mo'ui Lelei mo e Mo'ui Ola Lelei (Health and Wellbeing) ki ha Tohi fakamo'oni ako Setifikeiti lēvolo 2 (Certificate level 2)

Na'á ku 'osi ngāue 'i he ta'u 'e ua 'o tokoni ki he kau kasitomá 'o faifakatau 'i ha falekoloa

'Okú ou lolotonga kumi ha faingamālie fo'ou ke ngāue 'i ha ngāue'anga ki hono Tokangaekina 'o e Mo'ui Lelei (Healthcare)

'Okú ou fu'u fiema'u 'aupito ha'á ku ngāue 'i he tafa'aki 'o e Tokangaekina 'o e Mo'ui Lelei; ko 'eku taumu'a ke u ngāue 'i hono tauhi 'o e kau toulekeleká pea ko 'eku taumu'a ki he kaha'ú ko e ngāue 'i ha falemahaki

Tokoni

'Oku lava pē ke faingata'a 'a ho'o talanoa fekau'aki mo koé, pea 'i he fehu'i atu 'e ha tokotaha, "Ko e hā ho'o ngāue?", 'e anga fēfē ho'o talí ki ai?

Ngaahi tu'utu'uni 'e tolu ke ke fakakaukau ki ai:

1. 'Oku totonu ke sekoni pē 'e 30 pe nounou ange ai 'a e lōloa 'o ho'o talí.
2. 'Oku totonu ke mahino 'a ho'o ngaahi taukei (pe ko e lelei te ke 'oatu ki ha ngāue'anga te ke ala ngāue ai).
3. 'Oku totonu ke ke fakamahino ha'o fa'ahinga taumu'a.

Tu'uaki atu 'o koé

Fakafonu ho'o ngaahi fakamatalá

Ko hoku hingoá ko:

Ko aú ko e tokotaha:

Kuo u ngāue 'i he ta'u 'e (ta'u 'i he lakangá):

'Okú ou lolotonga kumi ha faingamālie fo'ou ke:

'Okú ou fiema'u 'aupito ha'á ku ngāue 'i he tafa'aki 'o e:

Vakai'i 'a e

Vakai'i 'a e careers.govt.nz ki ha fakamatala lahi ange fekau'aki mo e fakafehokotaki careers.govt.nz/articles/network-into-a-job-with-the-perfect-elevator-pitch

Ngaahi Nouti

Ka aalo auloa e vaka, to holo hako moe tonu, ati hoko mafiti ke he atu moanamo

Ko e ‘a’alo fakataha ‘a e tokotaha kotoa pē, ‘e hangatonu mo vave ‘a e vaka/ pōpao ‘i he halanga folau pea ‘e tū‘uta vave mo lelei ai ki he toutai‘angá

Palōveape mei Niue

Tui

Teuteu ki he ngāue 'i Aotearoa

Mele

Na'á ku ha'u ki Nu'usilá ni mei Ha'amoá 'i he ta'u 'e fā kuo hilí ki ha ngaahi faingamālie lelei ange ki he ma'u ngāue. 'I Ha'amoá, na'á ku ngāue 'i he hōtele takimamata, 'o tokoni ki he feime'akai mo e tali tēpilé. Na'á ku fiema'u ke hoko atu 'eku ngāue 'i he talitali kakaí 'i Nu'usilá ni.

'I he 'eku a'u mai ki hení, neu 'ilo'í ai 'oku kí'i kehe 'a e 'ulungaangá mo e founá pea na'e 'ikai te u 'ilo'í ha taha.

Na'á ku ngāue 'ofa leva ki ha kautaha fakakolo 'oku tokoni ke fafanga 'a e kakai 'oku 'ikai ha feitu'u ke nau nofo ai. Na'e fakatokanga'í 'e he taki 'o e kau feime'akai (head chef) 'a 'eku ngāue tōtōiví mo 'eku taukei 'i hono teutu'í 'o e me'atokoní, pea ko 'ene fanongo pē fakau'aki mo 'eku ngaahi pōto'í ngāue, na'á ne 'omai leva 'eku ngāue fakataimi 'i he 'ene kautaha 'okú nau teutei'í 'a e me'atokoni ki he ngaahi polokalama 'a e ngaahi kautaha lalahí (corporate events).

'I he 'osi 'a 'eku konituleki 'i he faletí (café), na'e 'omai leva 'eku ngāue tu'uma'u 'i he falekaí pea mo e vahe lelei 'aupito.

Ko e ngaahi me'a ke vakai ki ai ke mateuteu ai ki ha ngāue (Work-ready)

Ke mateuteu ki he ngāue 'i Aotearoa, 'oku fiema'u ke ke fakahoko 'a e ngaahi me'a ko'eni:

Fakapapau'i 'oku 'i ai:

ha'o fika IRD

ha'o fika ki ho'o 'akauni pangikē

'a e founa 'e ua ki he ID, eg, paasipooti mo e laiseni faka'uli

ha founa te ke 'alu ai ki he ngāue, eg, kaati HOP

ha telefoni 'oku kei ngāue

tu'asila 'imeili 'oku ongo fakapalofesinale 'i he CV.

Fakapapau'i 'okú ke:

palani ha'o ngaahi taumu'a mo e ngaahi sitepu ki ho'o kumi ngāue

kau atu ki he ngaahi kulupu fakakomiuniti 'i ho koló ke fakafehokotaki mo e kakai mo e ngaahi ngāue ('oku lelei 'aupito ke kamata 'i he Facebook)

tauhi 'a e ngaahi fakaikiiki 'o e ngaahi tohi kole ngāue 'i he kuohili koe'uhi na'a fiema'u ke ke to e muimui 'i he kaha'u (lelei ke ngāue 'aki ha ki'i tohinoa)

hiki tepi ha lea talitali (voicemail) lelei 'i he telefoni pea fanongo ki he ngaahi fekaú kimu'a pea ke toki telefoni ha'o tali ki ha fika telefoni 'oku 'ikai te ke 'ilo'i

vakai'i ma'u pē ho'o 'imeili 'oku fakafa'ahinga ki he puha veve/'ikai fiema'u (junk/spam).

Lisi 'o e ngaahi me'a ke fakakakato:

Teuteu ki hao faka'eke'eke (interview)

Talamonū atu, kuo 'i ai 'a ho'o faka'eke'eke! Ko ha ngaahi tokoni 'aonga 'eni ke ke ma'u ai ha ola lelei, ngāue'aki 'a e 3 Ps: **prepare**, **practise** mo e **present** (teuteu, 'ahi'ahi mo e fakafōtungá).

Prepare (Teuteu)

Ko e teuteu 'e tokoni ia ke to e makehe atu 'a ho'o fakafōtungá mo e to e lelei ange ho'o tu'uaki atu koé.

'Ilo fekau'aki mo e pisinisi pe kautahá

Ngaahi Tokoni

- Kapau 'okú ke 'ilo 'a e me'a 'oku fai 'e he kautahá, te ke ongo'i loto mālohi ange ki hono tali 'enau ngaahi fehu'í.

Ngaahi Nouti

Vakavakai'i 'a e fakamatala 'o e lakangá, ho'o CV mo e tohi ngāue, mo e ngaahi fehu'í anga maheni ki he faka'eke'eké, pea teuteu'i foki mo ha'o ngaahi fehu'í pē 'a'au.

Ngaahi Tokoni

- 'E tokoni atu kiate koe 'a e fakamatala fakaikiiki ki he lakangá ke ke fakakaukau ai ki ha ngaahi fehu'í 'e ala 'eke 'e he ngāue'angá.
- 'Oku ngalingali 'e 'eke atu 'i he faka'osinga 'o e faka'eke'eké pe 'oku 'i ai ha'o ngaahi fehu'í ke 'eke.

Ngaahi Nouti

Palani 'a e me'a te ke tuí mo e founga te ke 'alu atu ai ki he faka'eke'eké.

Ngaahi Tokoni

- Ko ho'o tōmui 'e 'oatu ai 'a e 'uluaki 'ata kovi ki he ngāue'angá.
- 'E lava 'e he fakavavevavé 'o 'ai koe ke ke loto hoha'a pea 'e ala uesia ai heni 'a ho'o fakahoko 'a e faka'eke'eké.

Ngaahi Nouti

Practise ('Ahi'ahi)

- 'Ahi'ahi'i hano tali 'o ho'o ngaahi fehu'i ki he faka'eke'eké mo hao kaungāme'a pe ha taha 'i ho fāmilí.
- Fakapapau'i 'oku 'ahi'ahi'i foki mo ho'o fakafe'iloakí mo e lulululu nimá.
- 'Alu ki he feitu'u 'e fakahoko ai 'a ho faka'eke'eké 'i ha ngaahi 'aho sí'i kimu'a ke ke 'ilo'i 'a e feitu'u 'oku 'i ai.
- To e vakai'i ho'o CV he 'e lava pē ke 'oatu ha ngaahi fehu'i ki ai 'e he ngāue'angá.

Present (Fakafōtungá)

Lolotonga 'o e faka'eke'eke

- Fakafanongo fakalelei pea lau 'a e ngaahi fehu'i takitaha ko ha faingamālie ia ke fakahā'a'i atu ai ho ngaahi mālohingá.
- Feinga ke ke lea 'o 'ikai to e sí'i hifo 'i he sekoni 'e 30 pea 'ikai to e laka hake 'i he miniti 'e ua ki ho'o tali ki he fehu'i takitaha. 'Ai pē ho'o ngaahi talí ke nounou mo mahino.
- Kapau 'oku 'ikai te ke mahino'i 'a e fehu'i, mālōlō 'i ha kí'i taimi sí'i kimu'a peá ke toki tali atú. Mahalo te ke pehē atu, "Oí, ko e fo'i fehu'i lelei ia – tuku ke u fakakaukau angē ki ai." Kapau 'oku 'ikai mahino kiate koe 'a e fehu'i, te ke lava 'o pehē atu, "Kātaki pe te ke lava 'o toe fakalea kehe ange 'a e fehu'i?"

'I he 'osi 'a e faka'eke'eké

Teuteu'i ha'o ngaahi fehu'i ke tali 'e kinautolu 'okú nau fakahoko 'a e faka'eke'eké. 'E lava pē ia ke 'osi tali kinautolu 'i he lolotonga 'o e faka'eke'eké. Pea te ke lava 'o pehē ange, "Ne 'i ai ha'á ku ngaahi fehu'i ka 'oku hangē kuó ke 'osi tali mai kinautolu lolotonga 'a e faka'eke'eké."

- Fakahā'a'i ho'o vēkeveke ki he ngāue.
- 'Eke atu ke 'ilo'i 'a e ngaahi sitepu e hokó 'i he hili 'o e faka'eke'eké.
- Fakakaukau'i hano 'oatu ha 'imeili fakamālō ki he kau fai faka'eke'eké 'i he hili ho faka'eke'eké.
- Fakapapau'i 'oku ma'u 'e he kau faka'eke'eké 'a e ngaahi hingoa mo e fakaiiki 'o ho'o kau fakamo'oni (referees).

Ngaahi founa ki hono fakahoko 'o e faka'eke'eké

'Oku ua 'a e ongo founa tefito 'oku fakahoko 'aki 'a e faka'eke'eké pea 'oku kí'i kehekehe 'a e ngaahi fehu'i ki he faka'eke'eké ki he founa takitaha.

Ngaahi faka'eke'eke fakae'ulungaangá

Ko e ngaahi faka'eke'eke fakae'ulungaangá 'oku fakamamafa pē ia ki he founa na'á ke fakafeangai 'aki ki ha ngaahi tūkunga kehekehe 'i he ngāue'angá.

Ngaahi faka'eke'eke 'oku 'ikai fekau'aki mo e fakae'ulungaanga fakangāue

Ko e ngaahi faka'eke'eke 'oku 'ikai fekau'aki mo e fakae'ulungaanga fakangāue 'oku fakamamafa pē ia kiate koe, ho'o ngaahi taumu'á, ngaahi me'a 'okú ne faka'ai'ai koé, ho ngaahi mālohingá mo ho ngaahi vaivai'angá.

Ngaahi fehu'i ke ke 'ahi'ahi hano talí

Ngaahi fehu'i ki he faka'eke'eké

Ngaahi fakatātā 'o ha ngaahi tali fekau'aki mo ha ngāue 'oku tokoni ai ki he kau kasitomá

Ko 'eku ngaahi nouti

Te ke lava 'o talanoa mai fekau'aki mo koe?

Fakamā'opo'opo mai pē 'a ho'o taukei fakangāue mo e akó 'oku kaunga ki he lakangá mo talanoa mai ki ho'o ngaahi taumu'á.

'I Tongá na'á ku ngāue ko e tokoni faifakatau ki he Kautaha ko e 123 'i he ta'u 'e tolu. 'I he 'eku tau mai ki NZ na'á ku hū ki ha koosi ki he fakahoko ngāue 'i he senitā tali telefoni (call centre) 'i he Kautaha Solomon. Na'á ku lava'i 'a e koosí 'i he ta'u kuo 'osí pea ma'u ai 'eku setifikeiti Lēvolo 3.

Ko hā 'a e 'uhinga 'okú ke fie ngāue ai kiate kimautolu?

Ngāue'aki ho'o fakatotolo fekau'aki mo e lakangá mo e kautahá ke tali 'aki 'a e fehu'i ko'ení.

'I he 'eku fakatotoló na'á ku 'ilo'i ai 'oku mahu'inga ki ho'o kautahá 'a hono tokanga'i 'o e kau kasitomá mo e tukupā ke fakahoko 'a e sēvesi 'oku poupoua mo tokangaekina. Ko hoku mālohinga 'i he ngāue 'i he fefakatau'akí (retail) ko 'eku lava ke fanongo mo fetu'utaki mahino ki he kasitomá. Ko e lakanga ko'ení te ne fakaivia au ke hokohoko atu 'eku fakaloloto 'eku pōto'i ngāué keu fakahoko ha sēvesi longomo'ui ma'á e kasitomá.

Ko e hā 'a e me'a 'okú ke pehē ai ko koe 'a e tokotaha lelei taha ki he ngāue?

Fakamatala'i mai 'a e founga 'e lava ai ho'o ngaahi pōto'i mo e taukei fakafo'ituituí 'o ngaohi koe ke ke hoko ko e tokotaha 'oku fe'unga lelei taha mo e lakangá.

Ko 'eku taukei 'i he fefakatau'akí mo e 'ilo 'i he ngāue 'i he senitā telefoni 'okú ne 'ai au ko e kanititeiti lelei taha ki he lakanga ko'ení koe'uhí kuo 'i ai 'a eku taukei 'i he sēvesi 'oku hoko ai 'a e fesiofaki mata mo e kasitomá pea mo e fetu'utaki 'i he telefoni. Pea 'okú ou manako foki 'i he lahi 'a e ngaahi me'a kehekehe 'i he lakanga ko'ení pea 'ikai ai ke faaitatau ha fo'i 'aho 'ia 'e ua.

Ko e hā 'a e me'a na'á ne kouna koe ke ke tohi kole mai ki he lakanga ko'ení?

Talanoa fekau'aki mo e me'a 'okú ke sai'ia ai 'i he kautahá.

'Okú ou manako 'i he tokanga ko ia 'a e kautaha ko'ení ki he komiunitíí pea ne fakahoko ma'u pē 'a e ngaahi polokalama ke fakafehokotaki'aki (outreach) mo kau ki ai 'a e kau ngāué 'i he māhina takitaha. 'Okú ou ngāue 'ofa ko ha taki ki he to'utupu 'i hoku siasí pea 'okú ou tui ko e ngaahi polokalama hangē ko ia 'oku mou fakalelē ko ha founga lelei ia ke fai ai ha tokoni atu.

Tokoni

Kapau kuó ke 'osi veteveteki (Decoding) 'a e fakamatala fakaikiiki ki he lakangá ke fokotu'utu'u 'aki 'a ho'o tohi ngāué (cover letter) tā kuó ke 'osi teuteu'i ai 'e koe 'a e vaeua 'o e ngaahi tali ki ho faka'eke'eké.

Fakatātā 'o ha fehu'i ki he faka'eke'eke fakae'ulungaanga fakangāué

Talanoa mai ki ha taimi na'á ke fekuki ai mo ha kasitomá na'e faingata'a.

S Situation (Ko e me'a na'e hokó)

Na'e ha'u ha kasitomá na'e fu'u 'ita 'aupito ki falekoloa pea ko 'ene hū mai pē 'o kamata kaikaila mai kiate au he 'oku 'ikai ke ngāue 'ene telefoní.

T Task (Ngāue na'e fakahokó)

Ko 'eku ngāue ke fanongo ki he kasitomá ke ne ongo'i 'oku fakatokanga'i hono le'ó pea fekumi ki ha founga kemau solova'aki 'e ne palopalemá.

A Action (Ngāue ke fakahokó)

Na'á mau 'ilo'i ko e palopalemá ia 'i he 'initaneti (network) pea ko e me'a pē neu fa'i ko e telefoni ki he'ene kautaha telefoní.

R Results (Ngaahi olá)

Koe'uhí na'e fu'u fiefia 'aupito 'a e kasitomá 'i he founga na'á ku tokoni'i 'aki iá kuo toutou ha'u tu'olahi kiate au 'o fakatau ha ngaahi telefoni ma'a hono fāmilí.

Ngaahi fehu'i te ke lava 'o 'eke 'i he 'osi 'a e faka'eke'eké

- Ko e hā 'a e fakafe'iloaki, fakataukei pe ako ngāue te u ma'u 'i he taimi te u kamata ai 'i he ngāué?
- Ko hai te u lipooti ki ai 'i he lakangá ni?
- Ko e hā 'a e pole lahi taha te u fehanga hangai mo ia 'i he ngāue ko 'eni?
- 'E pou pou nai 'a e kautahá ki he hokohoko atu 'o e ako?
- 'E 'i ai ha ngaahi faingamālie ki ha ngaahi fatongia lahi ange mo ha taukei lahi ange 'i he kautaha?

Ki ha tokoni fekau'aki mo e faka'eke'eke, mamata'i 'emau ngaahi vitió

Ngaahi fa'ahinga 'o e
faka'eke'eké

Ngaahi faka'eke'eke
fakae'ulungaangá

Ngaahi Nouti

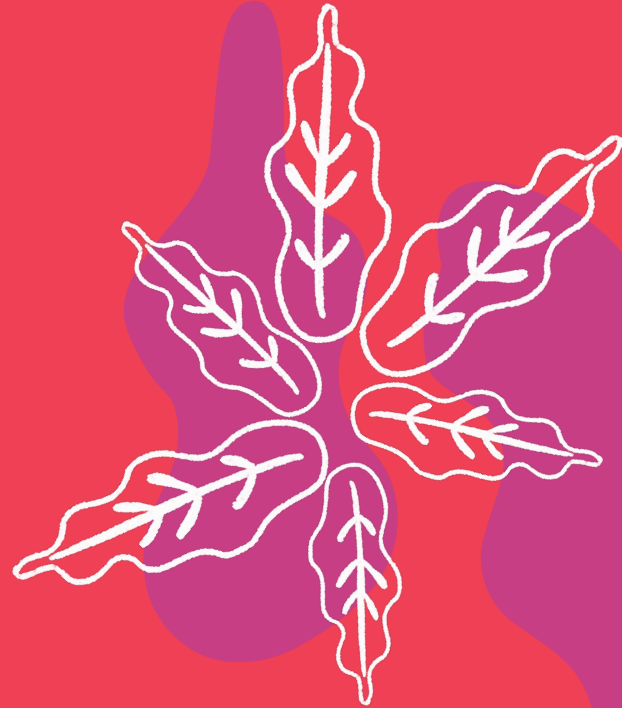
‘Oua lau e kafo kae
lau e lava

Nofoma‘u ‘i he me‘a ‘oku lelei
pea lau ho ngaahi tāpuakí

Palōveape mei Tonga

Luva

Ko hono vakavakai'i 'o ho Kakalá

To e vakavakai'i 'a e me'a na'á ke 'osi akó pea mo e ngaahi sitepu te ke malava ke hoko atu ki aí

Ko e hā 'a e me'a fo'ou na'á ke ako?

'I he vakai ki ho'o ngaahi taumu'á, 'oku 'i ai ha me'a kuo liliu?

Ko e hā 'a e ngaahi sitepu te ke hoko atu ki aí?

Ko e hā e me'a te ke vahevahe atu ki ho fāмили?

Ngaahi Nouti

Empty box for writing notes.

E leai se mea e sili atu nai
lou 'āiga

'Oku 'ikai ha me'a ia 'e
mahu'inga ange 'i ho fāmili

Palōveape mei Ha'āmoa

Ngaahi fale'i fakalahi: Ngāue'aki 'a e fakamatala fakatekinolosiá

Mītiá fakasōsiale mo e kumi ngāue

Ko e mītiá fakasōsiale ko e taha ia 'o e ngaahi founa te ke lava ai 'o kumi ki ha ngāue pea mo fehokotaki ai mo e kakaí. 'Oku lahi hono ngāue 'aki 'o e Facebook mo e LinkedIn 'i Aotearoa.

Ko e ngaahi tokoni 'eni ki hono ngāue 'aki 'o e Facebook mo e LinkedIn 'i ho'ó kumi ngāue:

- Tauhi ho fakamatalá ke fakapalōfesinale; 'e lava pē 'e kinautolu 'okú nau tu'uaki atu e ngāue mo e ngaahi ngāue'angá ke nau kumia koe 'i he Google.
- 'Ulungaanga lelei ma'u pē 'i he 'initaneti.
- Tauhi 'a e Facebook mo e Instagram ke malu (private) pea fakapapau'i 'oku 'ata lelei pē ho la'i taá.
- Kumi 'i he Facebook ki he ngaahi ngāue 'i ho koló 'aki ha'o kau atu ki he ngaahi kulupu 'okú nau tu'uaki atu 'a e ngaahi ngāue. Hangē ko'eni, kumi ki he "Ngaahi Ngāue 'i 'Okalani (Auckland Jobs)."

'Okú ke palani ke ngāue 'aki 'a e LinkedIn ki ho'ó kumi ngāue?

Kumi ki ha fakamatala lahi ange 'i he 'emau naunau "Fehokotaki mo e LinkedIn: Get connected with LinkedIn" careers.govt.nz/work-connect/work-connect-resources/

Tohi kole ki ha ngaahi ngāue 'i he 'initaneti

'I Aotearoa 'oku fiema'u koe ke ke tohi kole ki he lahi taha 'o e ngaahi ngāue 'i he 'initaneti. 'Oku 'uhinga eni te ke 'imeili atu 'a ho'ó CV mo e tohi kole ngāue kiate kinautolu pe ko ho'ó tukuhake ki he ngaahi uepisaiti 'a e ngaahi kautahá pe ha uepisaiti fakangāue 'o hangē ko e Trade Me pe Seek.

Ngaahi faka'eke'eke 'oku fakahoko 'i he 'initaneti

'E lava pē ke fiema'u koe ke ke kau ki ha faka'eke'eke 'i he Zoom pe 'i ha app 'e taha ke ke lava ai 'o fetaulaki mo e kakaí 'i he vitioó. 'E lava foki 'e he kau fale'i 'a e Pacific Work Connect ke fakahoko atu ha ngaahi ako (workshops) pe fale'i 'i he Zoom.

Ngaahi sitepu ke tokoni'i 'aki koe ke ke kau atu ki he faka'eke'eke 'i he 'initaneti pe 'i he Zoom:

1. Tomu'a tukuhifo 'a e app.
2. 'E lava ke 'imeili atu 'e he tokotaha 'okú ne fokotu'utu'ú 'a e fika ID pe lea ke hū'aki (password) ki he fakatahá.
3. Lomi'i 'a e fehokotaki ki he 'enau 'imeilí. 'E lava pē ke 'eke atu 'a e fika 'o e ID ki he fakatahá pe lea ke hū'aki. Fakahū kinautolu.
4. 'E 'eke atu leva ke ke fakafehokotaki ange 'a e me'a fakaongó (audio) mo e/pe vitioó. Fili fakatou'osi kinaua.
5. Vakai'i pe 'oku ngāue lelei 'a ho'ó vitioó mo e me'a fakaongó.

Ngaahi Lea mo Honau 'Uhingá

Lea	'Uhingá	Ho'o ngaahi mahinó/noutí
'ulungaanga maheni	Ko ha tu'unga lelei pe ngaahi 'ilo'í'anga 'oku fakamatala'í 'aki ha tokotaha, hangē ko e, faitotonu, tauhi vā mo ha ongo'í fiefia.	
koosi ke fakafehokotaki	Ko ha koosi 'e lava ke tokoni ki he fakalahi 'a ho'o ngaahi pōto'í ngāue ke to e hoko atu 'o e akó pe ngāué.	
ngaahi pōto'í ngāue 'oku lava ke fakangāue'í	Ko e ngaahi lava me'a, tu'unga lelei mo e ngaahi fakakaukau fakae'ulungaanga 'oku talamai 'e he ngaahi ngāue'angá 'oku fiemau ki he 'enau fakahoko ngāué.	
faka'ali'ali ngāue	Ko ha fakataha'anga eni 'oku 'oatu ai 'e he ngaahi ngāue'angá, kau tu'uaki ngāue mo e ngaahi 'apiakó 'a e fakamatala ki he kakai 'okú nau ala lava ke fakangāue'í.	
fakafehokotaki fakanetiueká	Ko hono fakahoko 'o e ngaahi fakafehokotaki fakapalofesinale, fevahevahe'aki 'o e fakamatala mo hono fakafehu'í 'o e kakai 'okú ke 'ilo'í pe 'ikai 'ilo'í.	
New Zealand Qualifications Authority (NZQA)	Ko e potungāue eni 'a e pule'angá 'okú ne tokanga 'í 'a e ngaahi tu'unga fakaako 'í Nu'usilá ni, pea mo hono vakai'í 'o e founga 'e ala fakatatau ai 'a e ngaahi tu'unga fakaako 'í tu'apule'angá ki he ngaahi tu'unga 'í Nu'usilá ni.	
ako 'í he lolotonga 'o e ngāué	Ko ha founga 'eni 'o e ako mo e ngāue lolotonga 'o e fakahoko ngāué ke ma'u ai 'a e ngaahi pōto'í ngāue, mo e 'ilo ke fakahoko 'aki ha ngāue pau. E lava ke fakahoko eni 'í he ngaahi aleapau ke ako ngāue 'í ha ngāue'anga, fakahinohino ngāue (coaching) pe ako 'oku fakahoko 'e ha ngāue'anga.	
ako'anga tēsiale fakataautaha (private training establishment – PTE)	Ko ha kautaha 'okú ne fakahoko 'a e ako tēsiale pe ha halanga fakaako mo e ako ngāue (ako 'oku fakatefito 'í ha ngaahi pōto'í ngāue fakapatonu ki ha lakanga pau hangē ko e kosi/ngaahi 'ulu pe makēniki). 'Oku kehe pē ia mei he ngaahi ako'anga tēsiale hangē ko e ngaahi politekí, 'univesití mo e wānanga.	
kautaha fakahoko ako	Ko ha kautaha 'okú ne fakahoko 'a e ako ki ha koosi pe ngaahi aleapau ke ako ngāue 'í ha ngāue'anga. Hangē ko'eni, 'oku fakahoko 'e he Kolosi Kula (Red Cross) 'a e ngaahi ako ki he 'uluaki tokoni (first aid).	
Ngaahi pōto'í ngāue 'oku malava ke 'ave holo (transferable)	Ko e ngaahi tu'unga lavame'a kuó ke hokohoko hono ngāue'í 'í he kotoa 'o ho'o mo'uí mei he ngaahi a'usia hangē ko e akó, ngāué, ngaahi me'a manako (hobbies), sēvesi ki he komiunitití mo e fefolau'akí. Ko e ngaahi pōto'í ngāue ko'eni 'oku faingofua pē ke fe'āveaki mei he ngāue ki ha ngāue 'e taha.	
to e ako ngāue fo'ou	Ko e ako mo hono ngāue'í 'o ha ngaahi pōto'í ngāue kehekehe ki ha ngāue fo'ou pe lakanga.	
ngaahi pōto'í ngāue	Ko e malava ke fakahoko lelei ha ngāue pe fatongia. 'Oku lava ke ako mo fakalalakala 'a e ngaahi pōto'í ngāué.	
fakalahi 'o e pōto'í ngāue	Ko e ako pe fakalalakala 'o e ngaahi pōto'í ngāue fo'ou ki ha lakanga lolotonga, hangē ko e, ako ki he 'uluaki tokoní, mo'ui lelei mo e malu 'í he ngāue'angá.	

Ngaahi kautaha ‘oku ‘i ai ‘enau ngaahi nāunau ‘aonga ke tokoni atu ki ho’o kumi ngāue

Kautaha	Ngaahi me’a ‘oku mau fakahokó	Uepisaiti
Kosilio Fakakolo ‘a ‘Okalaní (Auckland Council)	‘Oatu ‘a e fakamatala ki he ngaahi sēvesi kotoa pē ‘a e kosilíó.	<ul style="list-style-type: none"> • aucklandcouncil.govt.nz • 09 301 0101
Ngaahi Laipeli ‘a e Auckland Council	‘Oatu ai ‘a e faingamālie ki he ngaahi komipiuta ke faka’aonga’i, ‘initaneti mo e ngaahi mīsini paaki. ‘Oku ‘i ai foki mo ‘enau sēvesi ki he Justice of the Peace (JP).	<ul style="list-style-type: none"> • aucklandlibraries.govt.nz
Citizens Advice Bureau	Tokoni atu kiate koe ke kumi ki ha ngaahi sēvesi ‘i ho komiunitií mo ‘oatu ‘a e fale’i ki he ngaahi nāunau fakakomiunitií mo e ngaahi polokalamá.	<ul style="list-style-type: none"> • cab.org.nz
Vaka Tautua	‘Okú nau fakahoko atu ‘a e ngaahi sēvesi ki he kau faingata’a’ia fakaesinó, mo’ui lelei ‘a e ‘atamaí, kau toulekeleká, fakapotopoto’i e ivi fakaepangá mo e ngaahi sēvesi fakasōsiale ‘i he ‘ēlia lalahi ‘o ‘Okalaní.	<ul style="list-style-type: none"> • vakatautua.co.nz
Counties Manukau Health Faletoa (Pacific Mental Health Liaison)	‘Okú nau fakahoko ‘a e ngaahi sēvesi ki he kakai Pasifiki ‘i he tafa’aki ‘o e mo’ui ola lelei mo e ngaahi palopalema ‘i he mo’ui lelei ‘a e ‘atamaí.	<ul style="list-style-type: none"> • healthpoint.co.nz/public/mental-health-specialty/te-whatu-ora-counties-manukau-faletoa-pacific/
LeVa	Ko e Kautaha Pasifiki ki he Mo’ui Lelei ‘oku nau fakahoko ‘a e ngaahi ngāue fakakilīniki, fakakomiuniti mo e ngaahi sēvesi fakasōsiale ‘i he kotoa ‘o Sautē ‘Okalaní.	<ul style="list-style-type: none"> • leva.co.nz
South Seas Health Care	Ko e kautaha lahi taha ‘eni ‘i Otarā ‘okú ne fakahoko ‘a e ngāue ki he mo’ui lelei, ‘o fakahoko ‘a e ngaahi sēvesi fakakilīniki kehekehe, fakakomiuniti mo e ngaahi sēvesi fakasōsiale ‘i he kotoa ‘o Sautē ‘Okalaní.	<ul style="list-style-type: none"> • southseas.org.nz
Ko e Fono	‘Oku fakahoko ‘e he Fono ‘a e ngaahi sēvesi ‘oku totongi ma’ama’a kau ai ‘a e mo’ui lelei, va’a ki he nifó, fakasōsiale, talavai (pharmacy), faka’ai’ai ‘o e mo’ui lelei, akó mo e Whānau Ora ‘i he ngaahi feitu’u ‘e ono ‘oku faingofua ‘a e ‘alu ki ai ‘i ‘Okalaní pea mo Northland.	<ul style="list-style-type: none"> • thefono.org

Kautaha

Ngaahi me'a 'oku mau fakahokó

Uepisaiti

Komisiona ki he Ako Tēsiale (Tertiary Education Commission)

careers.govt.nz

'Oatu 'a e fakamatala mo e tokoni ki he kakai 'i he ngaahi ta'u kotoa pē fekau'aki mo e ngaahi faingamālie ngāue mo e ako 'i Aotearoa.

- tec.govt.nz
- careers.govt.nz

Kau ki Aotearoa

'Oatu 'a e tokoni mo e ngaahi polokalama ke tokoni 'i 'a e kau ha'u fo'ou, kakai toki hiki fo'ou mai mo e kau kole hūfanga ki Aotearoa. Fakatefito 'i 'Okalani.

- belong.org.nz

Auckland Business Chamber

'Oatu 'a e ngaahi faingamālie ke fakafehokotaki, ngaahi sēvesi ki hono kumi 'o ha kau ngāue mo e hoa ngāue ke tokonia 'a e pisinisí.

- aucklandchamber.co.nz

Ngaahi Kautaha Nu'u Sila ki he Lea Faka-Pilitānia

'Oatu 'a e ngaahi polokalama 'i he ngaahi lēvolo kehekehe 'o e lea faka-Pilitānia ke pou pou 'i 'a e kau ha'u fo'ou ke fakalalaka 'enau poto 'i he lea faka-Pilitānia.

- englishlanguage.org.nz

Tuiteunga ki he Lavame'a (Dress for Success)

'Oatu 'a e vala ki he kakai pea mo e ngaahi naunau ke tokoni ki he kumi ngāué, mo kau atu ki he ngaahi faka'eke'eké mo e ngāue 'i ho'o 'uluaki ngāué.

- auckland.dressforsuccess.org

Ngaahi naunau kehe 'oku 'aonga

Fakafehokotaki Fakangāue
(Work Connect) #HowToSeries

Pacific Work Connect 'i he
Facebook

Ministry of Business, Innovation
and Employment (MBIE) –
Employment New Zealand

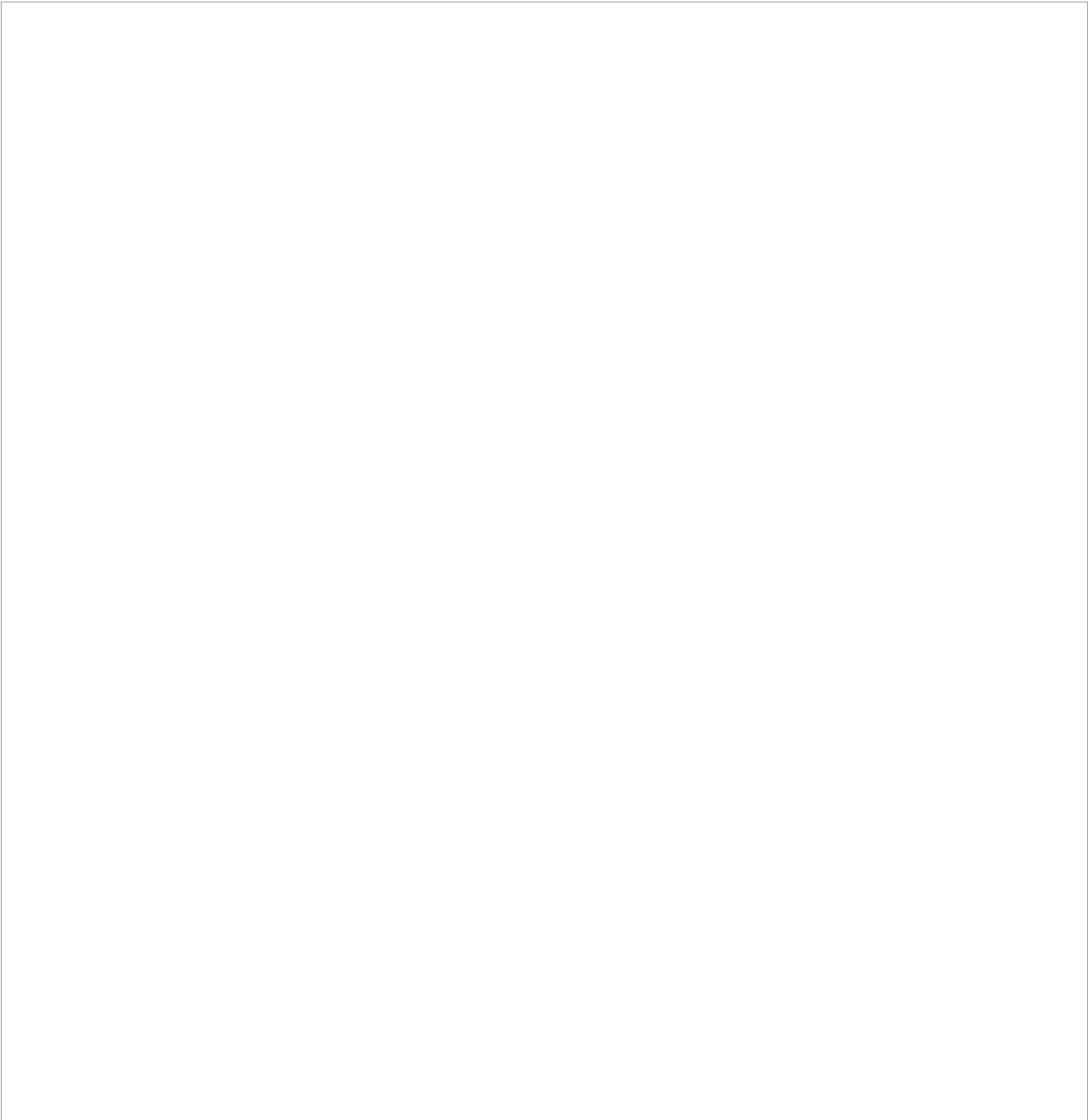
Ministry of Social Development
(MSD) – Work and Income

Inland Revenue (IRD)

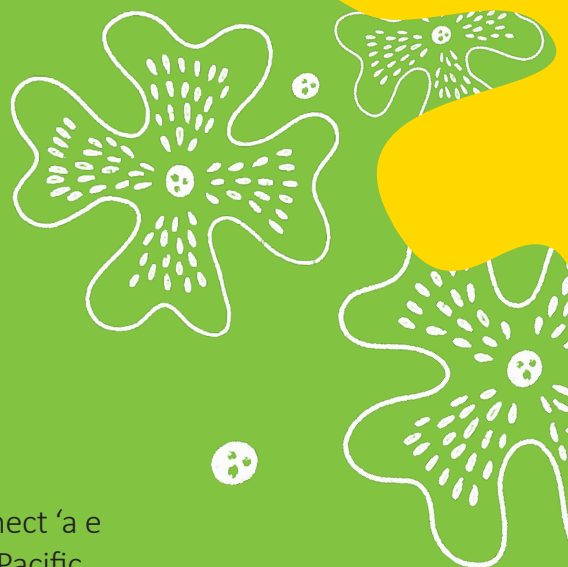
Ngaahi Nouti

Fakataufata e mafiti he gutu mo e
gahua he tau lima

‘I ho’o lea ‘oi he mafaí, fakapapau’i ‘oku
ke muimui’i ‘aki ‘a e ngaahi ngāue

Palōveape mei Niue

Ngaahi Me'a ke Fakatokanga'i

'Oku fie fakatokanga'i 'e he Pacific Work Connect 'a e Potungāue ma'á e Kakai Pasifiki (Ministry for Pacific Peoples), kinautolu 'okú mau fengāue'akí, ngaahi kulupu fakakomiuniti mo e ngaahi kāinga 'i he TEC 'i he 'enau tokoni mo e tānaki maí.

Fakamālō atu 'i ho'o kau mai ki he ako mo e ngaahi polokalama fakahinohinó.

Kātaki 'o vahevahe atu ho'o ngaahi a'usia mo e ngaahi nāunau mei he Pacific Work Connect ki ho fāmilí, ngaahi kaungāme'á mo e ngaahi netiueká. Tenau lava 'o lēsisita ke kau mai ki he polokalamá 'aki ha'anau 'a'ahi ki he **careers.govt.nz/pacific-work-connect** or **facebook.com/pacificworkconnect**.

Fa'afetai tele lava

Mālō 'aupito

Vinaka vakalevu

Ko rab'a Ko bati n rab'a

Kia ora

Fakaue lahi

Fakafetai lahi lele

Fakafetai

Fgiakse'ea

Meitaki

Tongan

Tertiary Education Commission © 2023.

Ko e totonu ki he ngāué ni (copyright) 'oku laiseni ia 'i he malumalu 'o e laiseni Creative Commons Attribution 3.0 'a Nu'u Silá. Ko hono mo'oní, 'okú ke tau'atāina ke ke hiki tatau, tufaki mo liliu 'a e ngāué ni, koloa pē 'okú ke 'oatu 'a e fakafekau'akí (attribution) ki he Tertiary Education Commission peá ke tauhi pau ki he ngaahi tu'utu'uni kehe 'o e laiseni. Ke vakai ki ha tatau 'o e laiseni, 'a'ahi ki he creativecommons.org/licenses/by/3.0/nz.

Kātaki 'o fakatokanga'i ange 'oku 'ikai malava ke ngāue'aki 'a e sila faka'ilonga (logo) 'a e Tertiary Education Commission pe ko e sila faka'ilonga 'a e Pule'anga Nu'u Silá 'i ha fa'ahinga founa 'e maumau ai ha ngaahi kupu 'o e Lao ki he Ngaahi Fuká, Silá mo e Ngaahi Hingoa Malu'í (Flags, Emblems, and Names Protection Act) 1981 pe te ne maumau'í ha ngaahi kupu'í lao pehē kapau 'oku kaunga ki ai ngāue'aki 'i loto Nu'u Sila. Ko e faka'ilonga'i 'a e fekau'aki ki he Tertiary Education Commission 'oku totonu ke fakahoko ia 'i he founa 'o hono tohi'í 'o e hingoá kae 'ikai ko hano hiki tatau 'o e sila faka'ilonga 'a e Tertiary Education Commission pe ko e sila faka'ilonga 'a e Pule'anga Nu'u Silá.

ISBN: 978-0-473-60989-4

Naunau fika: TEC0184

Te Kāwanatanga o Aotearoa
New Zealand Government

**Tertiary Education
Commission**
Te Amorangi Mātauranga Matua

